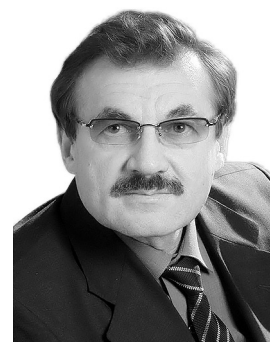

ДОКТРИНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Корнієнко Михайло Васильович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, лауреат державної премії України в галузі науки та техніки.

Тertiшник Володимир Митрофанович - доктор юридичних наук, професор, академік Академії політичних наук, професор Університету митної справи та фінансів України

У статті розкриваються проблеми юридичної визначеності та процесуальної форми негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України, оптимізації доказового права та інституту негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму гармонізації приватних і публічних інтересів, пропонуються концептуальні моделі юридичної форми окремих негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: слідчі дії, доказове право, процесуальна форма, юридична визначеність.

В статті раскрываются проблемы юридической определенности та процессуальной формы негласных следственных (розыскных) действий в уголовном процессе Украины, оптимизации доказательственного права и института следственных действий сквозь призму гармонизации публичных и частных интересов, предлагаются концептуальные модели юридической формы отдельных негласных следственных действий.

Ключевые слова: следственные действия, доказательственное право, процессуальная форма, юридическая определенность.

In the article reveals the problems of legal certainty procedural undercover investigation form (investigative) action in criminal procedure of Ukraine, the law of evidence and the optimization of the Institute investigative actions through the prism of harmonizing public and private interests are conceptual models of legal form separate undercover investigations.

Keywords: investigations, evidentiary, procedural right form, legal certainty.

Вступ. Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється тим, що в інститут негласних слідчих дій ще не отримав достатньо широкого застосування, і в значній мірі через наявність недоліків законодавства не відповідність у багатьох параметрах вимогам юридичної визначеності та принципу верховенства права і пропорційності

Аналіз останніх наукових досліджень показує, що розгляд проблем реформування інституту негласних слідчих дій, набирає

обертів у сучасній кримінально-процесуальній науці [1-7, 9-31, 33-36]. Але ці публікації не висчерпують всю складну проблему, а скоріше утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Мета даної роботи – визначити орієнтири подальшого реформування інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Важливим етапом судово-правової реформи в Україні стало прийняття 13 квітня

2012 року в «рекордний» за швидкістю час та «майже рекордною» кількістю депутатів у залі парламенту, за «модною» традицією – за одну ніч, нового КПК України, в правовому полі якого з тих пір трудяться, долаючи в муках сумління бюрократичні прірви, слідчі, детективи, прокурори та судді.

У новому КПК України характерне для деяких європейських країн поліцейське розслідування втиснули в рамки традиційного для нашого правового поля інституту досудового слідства зі збереженням основного суб'єкта даної стадії судочинства – слідчого. Колишні оперативно-розшукові дії «перевдягнені» відтепер у процесуальну форму – «негласні слідчі (розшукові) дії», а відтак зараховані до компетенції слідчого, чим на слідчих звалили як процесуальну, так і фактично оперативно-розшукову діяльність, а самих колишніх оперативних працівників поставили в рамки, за яких відповідні дії вони можуть проваджувати лише за окремою вказівкою слідчого, а фактично не маючи змоги їх проводити за відсутності інформаційних технологій, перенаправляють доручення оперативно-технічним підрозділам чи іншим компетентним суб'єктам. Детективи Національного антикорупційного бюро України, навпаки, поєднали в собі публічну функцію розслідування і конспіративну оперативно-розшукову роботу, що не менш дивно – «як їм це вдається», особливо після прийняття публічно перед телекамерами присяги і супутнім цим діям факторам відомості та популярності. Новий КПК України запровадив новий інститут – негласні слідчі (розшукові) дії, але чітко не визначився ні з їх системою і змістом, ні з процесуальною формою їх провадження, залишаючи багато запитань (коли? за яких умов? що? як? яким чином?), а отже, і можливостей для свавілля. Критерій істини – практика підтверджує: за час роботи судових і правоохоронних органів за новим КПК України злочинність зросла, коефіцієнт розкриття злочинів зменшився, ефективність судочинства знизилася. Очікувати іншого не було і немає підстав без кардинальних змін самого законодавства.

Аналізуючи систему слідчих дій, розміщених у гл. 21 КПК України, С. В. Єськов

стверджує, що досліджувана система містить новий для теорії та практики інститут негласних слідчих (розшукових) дій – синтетичне утворення, отримане шляхом інтеграції оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінальних справ з досудовим слідством – різних за правовим режимом, але близьких за пізнавальною природою форм діяльності [9, с. 270].

Законодавець не тільки не забезпечив чітку юридичну визначеність процедури провадження негласних слідчих дій, а й засіяв юридичну термінологію бур'янистими словами-трутнями, а тим самим новою плутаниною. Звернемо увагу на опорне поняття самої глави 20 КПК України «слідчі (розшукові) дії». Який сенс має тут термін «розшукові», коли зрозуміло, що при всякому пізнавальному процесі шукають нові знання, а при слідчих діях зазвичай «шукають» такі знання через пошук доказів. Сам термін «шукати» означає намагатись знайти, виявити що-небудь, знаходити, відкривати зміст, збирати, прагнути чогось, відкривати зміст речей, дізнаватись про щось [32, с.908]. Усе це притаманно слідству взагалі і слідчим діям, зокрема, основним змістом яких, як різновиду пізнавального процесу, є пошук, збирання, дослідження, фіксація та перевірка доказів. «Лишні» терміни в законі («слова-паразити») можуть тільки шкодити – зайві витрати типографської краски і паперу на друк законів та їх коментарів.

Незважаючи на це, законодавець «не заспокоївся» і в пошуках «інноваційних опусів» пішов далі – усі негласні слідчі дії він умовно поділив на дві групи: *перша* – дії пов'язані з втручанням у приватне спілкування (§ 2. глави 21), куди чомусь не попали значним чином пов'язані саме з можливостями масштабного втручання у приватне спілкування такі негласні слідчі дії як, наприклад, «спостереження за особою, річчю або місцем» (ст. 269) або «аудіо-, відеоконтроль місця» (ст. 270); *друга* – «інші види негласних слідчих (розшукових) дій», куди всупереч ст. 22 Конституції України було занесено «обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» (ст. 267), здійснюване, як визначено в законі «шляхом таємного проникнення в них,

у тому числі з використанням технічних засобів», і все, «що, мабуть, було відоме законодавцям», включаючи контрольовану поставку, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину тощо.

Залишаючи невдалу класифікацію, в аспекті термінологічних опусів звернемо увагу на таку новелу, як «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» (ст. 263 КПК України). Знову питання – до чого тут прилаштований термін «транспортні», коли саме поняття “телекомунікації” (*telecommunications*) розуміються як процес дистанційного передавання даних на засадах інформаційних технологій. Телекомунікації, на відміну від пошти, яка перевозить листи чи бандеролі транспортними засобами, є новим унікальним засобом передачі інформації від одного адресата іншому, через використання електромагнітних хвиль та інших інформаційних технологій. Тут інформація, що передається по телефону, мобільних засобах телефонного, електронного чи радіозв’язку, супутникового, лазерного чи іншого пристрою, за допомогою комп’ютерної мережі зв’язку, включаючи засоби інтернету і комп’ютерної телефонії: IP-телефонії (технологія, що дозволяє використовувати будь-яку IP-мережу як засіб організації та ведення телефонних розмов, передачі зображень та факсів шляхом перетворення звукових сигналів у цифрові, їх стискання, передачу мережею Internet і зворотне перетворення в аналогові), e-mail тощо. Застосування терміну «транспорт» тут можливе хіба що в мультимедійних картинках, образно ілюструючи схему, як «нейтрон тягне візочок з мішком інформації».

Негласні слідчі дії – це різновид слідчих дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, спрямовані на збирання, перевірку чи дослідження фактичних даних у конкретному кримінальному провадженні та які проводяться у випадках крайньої необхідності, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Негласні слідчі дії, в переважній своїй більшості, а саме: передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводять-

ся на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Таке обмеження сфери їх застосування, на перший погляд, може видаватись потрібним, але залишає не вирішеною проблему можливості проведення негласних слідчих дій у кримінальних провадженнях щодо більшості корупційних правопорушень тощо.

Адже у випадках кваліфікації правопорушення за статтею про злочин невеликої чи середньої тяжкості слідчий обмежений їх вибором, а, більш того, як слушно підмічає О. Тараров, непоодинокими є випадки, коли судді не беруть до уваги докази, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, мотивуючи це тим, що на початковому етапі розслідування вбачались ознаки тяжкого злочину, передбаченого ч.3 ст.368 КК («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»), а після розсекречення результатів негласних слідчих дій правопорушення було перекваліфіковане на ч.1 ст.368 КК - злочин середньої тяжкості, при розслідуванні якого негласні слідчі дії проводити неправомірно [23, с. 270].

Існуючий спрощений підхід при унормуванні обмежень сфери застосування негласних слідчих дій у залежності від тяжкості злочину не зовсім задовольняє слідчу практику.

На наш погляд, виходячи з конституційних визначень верховенства права та пріоритетів і найвищих цінностей в державі, негласні слідчі дії доцільно дозволити при розслідуванні: *по-перше*, тяжких і особливо тяжких злочинів; *по-друге*, всіх злочинів та інших кримінальних правопорушень проти національної безпеки України; *по-третє*, при розслідуванні діянь, передбачених статтями 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», 162 «Порушення недоторканності житла», 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв’язку або через комп’ютер»; *по-четверте*, всіх злочинів і корупційних правопорушень, віднесених у ст. 216 КПК України до підслід-

ності Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України, *по-п'яте*, кіберзлочинів, передбачених розділом 16 КК України, *по-шосте*, при здійсненні спеціального (заочного) досудового розслідування відповідно до положень глави 24-¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Регламентація негласних слідчих (розшукових) дій здійснюються без належної системності і логічності, часто створюючи штучну конкуренцію правових норм, а окремі інститути негласних слідчих (розшукових) дій ще не отримали необхідної та досконалої процесуальної форми, яка б слугувала в якості достатньої гарантії отримання надійних доказів та належного захисту прав і свобод людини, реалізацією визнаного (підтримуваного і неухильно забезпечуваного) в практиці ЄСПЛ принципів юридичної визначеності та пропорційності.

Так, наприклад, передбачаючи три, будімо різні, негласні слідчі (розшукові) дії «аудіо-, відеоконтроль місця», «аудіо-, відеоконтроль особи» та «спостереження за особою, місцем або річчю», законодавець, чітко не визначивши предмет кожної з слідчих дій, фактично регламентує одне й те ж «здійснення візуального спостереження за особою і технічне документування її діянь», але в залежності від місця чи засобу. Зазначимо побіжно, що відеоконтроль місця, без перебування особи в тому місці, навряд чи знайде серед системи доказів хоча б якесь поважне місце, бо без людини, її дій чи бездіяльності в тому місці, безпосередньо саме місце нічого не варте. Адже в кримінальному процесі юридично значимим є лише те, що відноситься до правопорушення, яке здійснюється, безумовно, людиною. До того ж «лаконічність» закону при регламентуванні цих заходів не витримує критики.

В основі усіх трьох вищеназваних негласних слідчих діях лежить метод візуального спостереження і технічного документування, який нами вже давно пропонувався для використання в якості методологічної основи нової слідчої дії [29, 30, с. 113-118]. На основі даного універсального методу пізнання замість

трьох названих негласних слідчих (розшукових) дій доцільно розробити та законодавчо закріпити і детально регламентувати єдину універсальну слідчу дію з назвою – «Контроль і документування суспільно небезпечних та юридично значимих дій і фактів» [24, с. 245-247] або «Безпосереднє спостереження, контроль і технічне документування суспільно небезпечних та юридично значимих дій і фактів».

Система негласних слідчих дій не є сталою. КПК України поповнився новою спеціальною слідчою дією, яку законодавець назвав «моніторинг банківських рахунків». Відповідно до ст. 269-1 КПК України за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати Національному антикорупційному бюро України в поточному режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома Національного антикорупційного бюро України до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання».

Недоліки процесуальної регламентації даної слідчої дії: недостатня юридична визначеність процедури провадження; невизначеність процесуальної форми фіксації виявленої доказової інформації; неврегульованість процедури дій посадових осіб, які можуть бути спрямованими на можливість тимчасової затримки банківських операцій в інтересах слідства, коли повідомлення про оформлювані банківські операції здійснюється до їх виконання.

Виходячи з єдності процесуальної форми та доцільності дотримання принципу єдиного статусу слідчого, незалежно від належності його до того чи іншого слідчого підрозділу, проведення слідчої дії – моніторинг банківських рахунків доцільно віднести до компетенції слідчих усіх відомств. Окремо доцільно регламентувати в якості заходу забезпечення кримінального провадження – зупинення банківських операцій, а в якості слідчої дії – виїмка банківських документів та накладення арешту на банківські рахунки.

Регламентуючи контроль за вчиненням злочину, КПК України розмістив таку загадкову формулу - «Порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством» (ч. 5 ст. 271 КПК України). Тут ми маємо унікальний посыл, коли законодавець, який повинен був би це зробити, приймаючи КПК України, як комплексний законодавчий акт, цього так і не зробив, відтермінувавши цю роботу до віртуальних інших законів майбутнього, більше того, «замахнувся» на те, щоб навіть «тактика» названих ним дій (яка зазвичай обирається в залежності від слідчої ситуації за умови конфіденційності), відтепер також регламентувалась законодавством. Що ж таке тактика і як її регламентувати, законодавець «змовчав». Як мовиться «далі усіх піде той, хто не знає, куди йти».

З указаної системи визначених законом заходів, що охоплюються поняттям «контроль за вчиненням злочину», виходячи з пізнавальної спрямованості та за умови більш детальної юридичної визначеності, до числа слідчих дій, беззаперечно, можна віднести хіба що контрольовану закупку. Все інше може і повинно регламентуватись у законодавстві про оперативно-розшукову діяльність.

Висновок: Кожна негласна слідча дія має детально регламентуватись, виходячи з особливостей її предмету і методу з дотриманням принципів юридичної визначеності і пропорційності, а закон має виходити з того, що такі дії можуть здійснюватись лише за умов крайньої необхідності, тоді коли без

них досягти захисту більш вагомим благ неможливо, при цьому мета їх застосування має бути суспільно вагомою, а засіб досягнення найменш обтяжливим у конкретних умовах кримінального провадження. Частина негласних слідчих дій, що не відповідає таким критеріям, має бути виключена з процесуального законодавства.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці пропозицій щодо удосконалення юридичної форми провадження окремих негласних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а в перспективі в розробці нового КПК України, який би поєднував приватні і публічні інтереси та відповідав потребам практики і прецедентам Європейського суду з прав людини та іншим міжнародно-правовим стандартам.

Література

1. Бандурка А. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I. Підручник. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2002. – 336 с.
2. Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В. Д. Берназ // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 5. – С. 226–231.
3. Бычков В. В. Система следственных действий в российском уголовно-процессуальном законодательстве / В. В. Бычков // Российский следователь. – 2013. – № 10. – С. 11–14.
4. Варава В. В. Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності / В. В. Варава // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. – 2015. – С. 122–126.
5. Глушков В. О. Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності у контексті реформування кримінально-процесуального законодавства України / В. О. Глушков, А. О. Білічак // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 65. – С. 539–549.
6. Гусаров С. М. Генезис запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів України / С. М. Гусаров

// Європейські перспективи. – 2013. – №3. – С. 35-39.

7. *Доронин А.* Аналитическая разведка средствами интернета / *А. Доронин* // Неизвестная разведка. – 2006. – № 3–4. – С. 54–61.

8. *Євтушок Ю.* Принцип пропорційності та його вимоги у сфері законотворчості / *Ю. Євтушок* // Віче. – 2012. – №22. – С. 22 – 24.

9. *Єськов С. В.* Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій / *С. В. Єськов* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 264–274.

10. *Костаки Г.* Концепция безопасности человека в системе национальной безопасности республики Молдова / *Г. Костаки* // Верховенство права. – 2016. – № 2.

11. *Колесник В. А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення: науково-практичний посібник / *В. А. Колесник*. – Київ: Прецедент, 2014. – 135 с.

12. Кримінальний процес: підручник / *Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.*; За ред. *В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шилю*. – Х.: Право, 2013. – 824 с.

13. *Лук'янчиков Є. Д.* Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій / *Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков* // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право. – 2014. – №9-1. – С. 1 – 17.

14. *Максимус Д. О.* Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: навч. посіб. / *Д. О. Максимус, О.О. Юхно*. – Х.: НікаНова, 2013. – 102 с.

15. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / *Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В.* та ін.; за заг. ред. проф. *Д. Й. Никифорчука*. – К. НАВС, 2012. – 176 с.

16. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / *С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко*. – Х.: «Оберіг», 2013. – 344 с.

17. *Нечипоренко О.* Сунь-Цзы: «Шпион – сокровище для государства» / *О. Нечипоренко* // Служба безпеки: новості розвідки і контррозвідки. – 1993 – №4 – С. 12-13.

18. *Новицький А. М.* Оперативно-розшукова діяльність в Інтернеті: проблеми правозастосування / *А. М. Новицький* // Правова інформатика. – 2009. – №1 (21). – С. 85-90.

19. *Письменний Д. П.* Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні України / *Д. П. Письменний* // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 143–146.

20. *Скулиш Є.* Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / *Є. Скулиш* // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – №2. – С. 17-18.

21. *Смирнов М. П.* Комментарии оперативно-розыскного законодательства РФ и зарубежных стран: учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / *М. П. Смирнов*. – М.: Экзамен, 2002. – 543 с.

22. *Стратонов В. М.* Окремі проблеми слідчих (розшукових) дій / *В. М. Стратонов, О. В. Стратонова* // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. – 2015. – №. 1. – С. 174-186.

23. *Татаров О.* Як удосконалити правову регламентацію негласної слідчої діяльності задля ефективної боротьби з корупцією та кіберзлочинністю / *О. Татаров* // Закон і бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/119240-yak_udoskonality_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html

24. Теорія доказів: підручник / *К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тertiшник, В. Г. Уваров* / За заг. ред. д.ю.н, професора *В. М. Тertiшника*. – Київ: Алерта, 2015. – 294 с.

25. *Тertiшник В. М.* Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: монографія / *В. М. Тertiшник*. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.

26. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. – Підручник. / В. М. Тертишник. – Київ: Алерта, 2014. – 420 с.

27. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 12-те доповн. і перероб. / В. М. Тертишник. – К.: Алерта, 2016. – 810 с.

28. Тертишник В. М. Нові слідчі (розшукові) дії: від становлення концепції до процесуальної форми / В. Тертишник // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції м. Харків, 4 грудня 2015 р. – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 75-77.

29. Тертишник В. М. Непосредственное наблюдение: модель нового следственного действия / В. М. Тертишник // Именем Закона. – К., 1993. – № 8.

30. Тертишник В. Непосредственное обнаружение и техническое документирование преступного деяния (концептуальная модель процессуального института и нового следственного действия) // В. Тертишник / Право и политика. – 2004. – № 5. – С. 113-118.

31. Тіщенко В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження / В. В. Тіщенко, - Ю. П. Аленін, О. П. Ващук, А. В. Мурзановська, А. В. Торбас, Ю. М. Немно, А. О. Пана-

сюк, М. В. Шкрибайло, О. А. Земляна // Наукові праці НУ ОЮА. – 2014. – Т. XVII. – С. 106-157.

32. Тлумачний словник української мови. У чотирьох томах.. Т.4/ Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко.- Київ: «Аконіт», 2000. – 944 с.

33. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / В. Г. Уваров; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. – Дніпропетровськ, 2012. – 268 с.

34. Ченцов В. В. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / В. В. Ченцов, В. М. Тертишник. – Київ: Правова єдність, 2016 – 324 с.

35. Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 452-462.

36. Юхно О. О. Окремі аспекти законодавства та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві / О. О. Юхно // Вісник ХНУВС. – 2013. – №2(61). – С. 169-178.